

Yayın Geliş Tarihi (Submitted): October/Ekim-2024 | Yayın Kabul Tarihi (Accepted): Kasım/November-2024

Ziya Gökalp'in Gözüyle Kültür ve Medeniyet*

Culture and Civilisation Through the Eyes of Ziya Gökalp

Büşra ŞEN¹

Öz

Değişim ve dönüşüm süreçlerinin tam merkezinde yer alan Gökalp hars ve medeniyet kavramlarına ayrı bir önem vermiştir. Bu iki kavram aynı zamanda Gökalp sosyolojisinin temelini oluşturmaktadır. Durkeim'in toplum temelli bakış açısı Gökalp'in fikirlerinin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Gökalp'in içinde bulunduğu karmaşık siyasi ve toplumsal yapı onu Durkheim sosyolojisinin yapı taşı olan dayanışmacı toplum modeline itmiştir. İçerisinde bulunduğu tarihsel konjonktürde birleştirici ilkeler ekseninde kültüre ve uygarlığa olan bakış açısı şekillenmiştir. Gökalp sosyolojisinde kültür; toplumun ortaya koymuş olduğu yaşam biçimi, ortak duygu ve düşünceler kısacası bireyleri bir arada tutan unsurlar olarak tanımlanabilmektedir. Medeniyet ise Batılılaşma, modernleşme gibi kavramlar üzerinden toplumun daha ileriye gitmesini gaye edinen bir kavramdır. İlerleme gerçekleşirken Türk toplum yapısının milli şuur bilincinden sapmaması, kendi öz kimliğini kaybetmemesi Gökalp için nihai bir hedeftir.

Bu makalede Ziya Gökalp'in sosyolojik düşünce sistemi, sosyolojik perspektifte kültür ve medeniyet kavramlarının tarihsel süreçleri, Ziya Gökalp'in görüşlerinin şekillenmesinde ön ayak olan Durkheim sosyolojisi bağlamında Gökalp'in kültür ve medeniyet düşüncesi ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ziya Gökalp, Emile Durkheim, toplum, kültür, medeniyet.

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Gökalp, who was at the very center of the processes of change and transformation, gave special importance to the concepts of culture and civilization. These two concepts also form the basis of Gökalp's sociology. Emile Durkheim's society-based perspective played an important role in the formation of Gökalp's ideas. The complex political and social structure in which Gökalp was involved pushed him towards the solidarity society model, which is the cornerstone of Durkheim's sociology. In the historical conjuncture it is in, the perspective on culture and civilization has been shaped around the axis of unifying principles. In Gökalp's sociology, culture can be defined as the lifestyle, common feelings and thoughts that society has put forth, in short, the elements that hold individuals together. On the other hand civilization is a concept that aims for society to progress further through concepts such as westernization and modernization. While progress is taking place, the ultimate goal is for the Turkish social structure not to deviate from its national consciousness and not to lose its own identity.

In this article, the historical processes of the concepts of culture and civilization from a sociological perspective and Gökalp's thought of culture and civilization will be discussed in the context of Durkheim's sociology, which pioneered the shaping of Ziya Gökalp's views on this article.

*Bu çalışmanın ilk hali 04.10.2024 tarihinde Afyonkarahisar'da düzenlenen Ölümünün 100. Yılında Ziya Gökalp ve Sosyoloji sempozyumunda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹senbusraesen@gmail.com.

Atf için (to cite): Şen, B. (2024). Ziya Gökalp'in Gözüyle Kültür ve Medeniyet. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(Ölümünün 100. Yılında Ziya Gökalp ve Sosyoloji Sempozyumu Özel Sayısı), 333-345.

Keywords: Ziya Gökalp, Emile Durkheim, society, culture, civilisation.

Paper Type: Research

Giriş

Çok yönlü bir düşünce insanı olan, fikirleriyle pek çok etki bırakan, yaşadığı zamanda geçiş dönemine tanıklık eden Gökalp; ülkenin kaderiyle ilgili çeşitli arayışların had safhada olduğu bir zeminde ülkenin yönünün imparatorluktan ulus-millet anlayışına çevrilmesini savunmuştur. Bu minvalde Gökalp'in içinde bulunduğu karmaşık siyasi ve toplumsal yapının kültür ve medeniyet kavramlarına özellikle Durkheim sosyoloji bağlamında nasıl yansıdığı ele alınmıştır. Diğer bir ifadeyle bu makalede, Ziya Gökalp'in üzerinde önemli ölçüde durduğu kültür ve medeniyet ilişkisine dair yapmış olduğu kavramsal yorumlamayı Durkheim perspektifinden değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Genel anlamda Gökalp'in bütün görüşlerinden ziyade kültür ve medeniyet ilişkisinin topluma yansımalarının sosyolojik bir perspektifle ele alınmasıyla sınırlı olacaktır. Bu makaledeki yaklaşımda değişim sosyolojisi nezdinde ele alınmıştır. Bu anlamda Gökalp'in kültür ve medeniyet ilişkisinin oluşmasına önemli ölçüde katkı sağlayan Durkheim'in üzerinden onu okumak ve anlamak, dönemin toplumsal motiflerini açıklamak, Gökalp'in bu konudaki düşüncelerini anlamamız konusunda yardımcı olacaktır.

1. Ziya Gökalp'in Sosyolojik Düşünce Sistemine Kısa Bir Bakış

Ziya Gökalp'in kültür ve medeniyet ilişkisini daha iyi anlayabilmek adına onun sosyolojik düşünce sisteminin nasıl oluştuğunu ve bilhassa bu sistemin ne olduğunu irdelemekte fayda vardır. Ziya Gökalp'in çok yönlü düşünce sisteminin oluşmasındaki ana etmen hiç şüphesiz birçok farklı görüşten kişinin onun hayatında yer edinmesidir. Gökalp'in sosyolojik düşünce sisteminin oluşmasında babası Tevfik ve amcası Hasip Bey, yakın çevresinden hocası Yorgi ve hayatına sonradan dahil olan Naim Bey etkili olmuştur. Gökalp'in çok yönlü düşünce sistemi içerisinde gerek analitik düşünme yetisinin gerekse mantıksal muhakeme yeteneğinin şekillenmesinde babasının önemi büyüktür (Başoğlu, 2021, s. 11). Amcası Hasip Bey Gökalp'i doğu düşünce tarzıyla tanıştırmak için İslam tasavvufunu öğretmiş, hocası Yorgi yapılacak olan herhangi bir reformun süreklilik arz etmesi için değişikliğin toplum yapısı ile ahenkli olmasına dikkat çekmiş ve bunun için toplumun iyi biçimde analiz edilmesine ihtiyaç olduğunun önemini vurgulamıştır (Heyd, 1980, s. 16). Bir diğer önemli şahsiyet olan Naim Bey ise uygar seviyeye ulaşmanın anahtarının gerekli ilkelerin en iyi şekilde analiz edilerek millete aşılması hususunda Gökalp'e önyak olmuştur. Tüm bu bahsedilenler Gökalp'i sosyolojiyle bir araya getirmiş, milliyetçilik anlayışına yöneltmiş ve Doğu-Batı fikrini bir arada analiz etmesine öncülük etmiştir.

Batı düşünce geleneğinde hem gelişmelere karşı hem de sorunlara karşı sistematize bir biçimde çözüm arayışlarına gidilmiştir. Bu doğrultuda birtakım radikal kırılmalar da topluma yansımıştır. Bu kırılmalar siyasal, toplumsal, teknolojik, ekonomik ve milliyetçilik gibi toplumun bizatihi kendisini yakından ilgilendiren radikal alanlar olarak karşımıza çıkmıştır. Öncesinde pek de yoğunlaşmayan örneğin siyasal alanda gerçekleşen hadiseler sonucunda “devrim, ulus, meşruiyet tartışmaları”, “cumhuriyet ve demokrasi”, “hukuk devleti”, “vatandaşlık” gibi pek çok alan daha detaylı bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır (Öztürk, 2011, s. 72). Bu durumun yanı sıra hem ekonomik hem de teknolojik alanda gerçekleşen değişimlerin sonucuna paralel olarak sanayileşme, kentleşme, ideoloji gibi birçok sosyolojik kavram ve bu kavramların incelenmesi, yorumlanması, derinlemesine analizlerin yapılması konusunda pek çok tartışma alanı ortaya çıkmıştır. Tam da bu noktada sosyoloji bilimi doğmuştur (Öztürk, 2011, s. 72). Fransız devrimi akabinde ortaya çıkan ve toplumsal olguların incelenmesini nihai bir hedef olarak gaye edinen sosyoloji biliminin var olmasıyla beraber pek çok sav sistematik bir şekilde sosyologlarca ortaya konmuştur. Bir taraftan Osmanlı Devleti'nin ciddi problemler içerisinde olması diğer taraftan Batılı devletlerin toplum sorunlarına çözüm arama gayretini sosyoloji bilimiyle gerçekleştirmesi Osmanlı toplumu için kurtarıcı bir durum haline gelmiştir. Öyle ki sosyoloji bilimi artık yalnızca

Batılı toplumların sorunlarına çözüm bulmayacak aynı zamanda Osmanlı toplumu içinde kurtarıcı reçeteler yazacaktır. Bu durumun yansımaları aktarmacı bir sosyoloji ekolü ile tezahür bulmuştur.

Aguste Comte ve Durkheim önderliğinde sosyolojizm olarak ortaya çıkan bu ekolün Türkiye'deki temsilciliğini üstlenen kişi Ziya Gökalp olmuştur. Fransız sosyoloji okulunun ve modern sosyolojinin kurucusu olarak kabul edilen sosyolog Durkheim'in sosyolojik anlayışından Gökalp oldukça istifade etmiştir. Aslında Gökalp'in amacı, Durkheim'in görüş ve düşüncelerini olduğu gibi almak olmamıştır. Aksine onun amacı, Durkheim'in görüşlerini kendi toplumsal yapımıza bilhassa toplumsal koşullarımıza uyarlamak olmuştur. Aktarılan bu ekol pozitivist ve determinist bir karakterde olup toplumun birey üzerinde oldukça güçlü ve belirleyici bir etkisinin olduğundan bahsetmektedir. Sosyolojizm ekolünde kolektif bilinç, sosyal gerçeklik, toplumsal uyum, dayanışma, norm ve değerler gibi kavramlar ön plana çıkmaktadır. Bu ekolün temsilcisi olan Ziya Gökalp toplum merkezli, ilerlemeyi ve uyumu hedef gören, dayanışmayı ön plana çıkaran, ulusalcı ve Batıcı bir toplum bilimcisidir. Bahsedilen niteliklerle Batı karakterli bir toplum prototipi inşa etmeye gayret göstermiştir (Kaçmazoğlu, 2013, s. 4). Bu nokta da Gökalp'in çabası, Batıdaki endüstrileşme ve çağdaşlaşmayla ortaya çıkan dinamik bir yapının, toplumun yapısını ve koşullarını göz önünde bulundurarak, topluma yeniden uyarlamak olmuştur. Diğer bir ifadeyle Batıdaki değişim ve dönüşümlerin (küreselleşen oluşumların) batı merkezi ekseninde yerele uyarlanması şeklinde açıklanabilmektedir. Küresellik olgusu toplumların yeniden şekillenmesine sebep olan bir unsur olması sebebiyle Batı'nın teknik olguları ve araçları toplumun ihtiyaçları doğrultusunda dönüştürülerek yeniden kullanılmaya başlanmıştır. Çünkü küreselleşme, yerelin ihtiyaçlarına sınırsız ve yönlendirici araçları kurabilecek güçlü dinamiklere sahip bir olgudur. (Öztürk, 2015, s. 79).

Ziya Gökalp'in sosyolojik düşünce yapısında gayet tabii ilk dönem sosyolojisinin özellikleri mevcuttur. O, sosyolojinin konusunu "*içtimaiyat usullerinin tatibini, milli medeniyetin tarihi ile kavim medeniyetleri*" olarak görmektedir. Dolayısıyla sosyolojinin "*toplumsal işleyiş ve etkileşim kanunlarını ortaya koyarak, gelecekte topluma istenilen yönü vermeyi sağlayacağını*" düşünmektedir (Çelik, 2006, s. 45). Sosyoloji disipliniyle uğraşan sosyologlar, gelişim açısından toplumu bir yerden başka bir yere taşımak istiyorlarsa şayet rasyonel düşünce araçları ile hareket etmelidirler; duyular ya da sezgiler aracılığı ile değil. Bu noktada imdada koşan sosyoloji bilimidir (Kaçmazoğlu, 1999, s. 13). Dolayısıyla sosyoloji, toplumsal sorunları belirleyip tahlil etme konusunda Gökalp'e çıkış kapısı olmuştur.

Toplumsal gelişmenin, toplumsal değişim ve dönüşümün kavramsallaştırılması meselesi Türkiye'de sosyolojinin ele alması gereken öncelikli konulardan biri olmuştur. Dolayısıyla Ziya Gökalp'in en nihai amacı da toplumsal değişmeyi konu edinmesi şeklinde karşımıza çıkmıştır. Bu doğrultuda yöntemi evrimci toplum modeli üzerinden olmuştur (Yıldırım, 2013, s. 10). Gökalp'in "*İçtimai Neviler*" adlı çalışmasında Durkheim'in toplumsal evrim teorisinden esintilerin olduğu bilinmektedir. Yine bir başka çalışmasında dipnot olarak "*Bu makalede usule ait kaideler Durkheim'dan mülhemdir.*" şeklinde belirtmiştir (Kongar, 2012, s. 42). Bu bağlamda onun, toplumcu evrim modeline Durkheim perspektifinden yönelmesi, temel sınıflama ve kavramlaştırmasının bu doğrultuda gerçekleştirilmesi nihayetinde doğal bir durumdur. Gökalp'e göre sosyolojinin ana teması olan "toplumun" birtakım safhaları bulunmaktadır. Aşiret safhasından başlayıp millet safhasına varana kadar belli başlı toplumsal yapılardan ve kültürel evrim süreçlerinden geçmektedir. Toplumsal evrim süreci olarak da adlandırılabilen bu safhalar aşiret, kavim, ümmet ve millet olmak üzere dört başlıkta toplanmaktadır (Yıldırım, 2013, s. 10). Her safha sırayla gerçekleşmektedir ve bu süreçler toplumun değişim ve gelişim süreçlerinin kavranmasına yardımcı olmaktadır. Gökalp'in sistematize ettiği şekliyle toplumlar "*cemia, camia ve cemiyet*" doğrultusunda bir evrim sürecinden geçmektedir (Çelik, 2006, s. 45; Yıldırım, 2013, s. 10). Bu sebepten ötürü cemia, camia, cemiyet sırası bu şekilde birbirini takip etmektedir ve her bir evre sırasıyla yaşanmak zorundadır. İlk aşamadan son aşamaya doğrudan geçilmemekte dolayısıyla düzen kati surette bozulmamaktadır.

Gökalp'teki toplumsal evrim kavramının daha iyi anlaşılması açısından ulusal tipleri toplum üzerinden nasıl incelediğine ve sınıflandırdığına bakmakta fayda vardır. Ona göre toplumlar dört başlıkta toplanmalıdır: İlk olarak ilkel kavimler, ikinci olarak dinsel ulus, üçüncü olarak yasal ulus, en nihayetinde ise kültürel ulus şekline tezahür etmektedir. Gökalp kültürel ulus aşamasını harsi millet şeklinde kullanmaktadır (Kongar, 2012, s. 47). Bahsedilen bu aşamaları Gökalp, kültür ve medeniyet perspektifinden açıklamaktadır. O; teknik anlamda belirli ölçülerde diğerlerinden daha ileri seviyelerde olan ülkelerin, bir müddet sonra kendilerinin oluşturmuş olduğu medeniyet topluluğundan farklılaşacaklarını, nevi şahsına münhasır özelliklere sahip olacaklarını belirtmektedir. Dolayısıyla Gökalp, öncesinde benzer özelliklere ve ortak kültürel bilince sahip ulusların oluşturmuş olduğu medeniyet bütününe kendi içinde zamanla ayırt edici kültürel özellikler edineceğini ve ortaya koyacağını ön görmektedir (Kongar, 2012, s. 47).

Ziya Gökalp değişim ve dönüşüm aşamasında önem verilmesi gerekenler arasında başta gelen kavramın, bilhassa milli olma yolunda bize en önemli katkıyı sağlayacak olanın kültür olduğunu belirtir. Milli kültürü oluşturan mihenk taşlar ise halkın sahip olduğu kültürde mevcuttur. Dolayısıyla Gökalp'in öncelik verdiği dil ve halk edebiyatı gibi alanlar olmuştur (Çelik, 2006, s. 4).

Ziya Gökalp, Durkheim'in politik düşüncesi olan ulus-devlet anlayışından etkilenmiştir. Buna göre toplumu bir arada tutacak etmenlere ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla Durkheim'in devlet merkezli özelliğini Türk toplum yapısına çok daha uygun bulmuştur (Parla, 1989, s. 17). Bu bağlamda Gökalp, kurulan yeni devletin modernleşme sürecinde Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak düşüncesini ortaya koymuştur. Çünkü ilerleme gerçekleşirken Türk toplum yapısının milli şuur bilincinden sapmaması, dini yapının zarar görmemesi, kendi öz kimliğini kaybetmeden ilerlemenin gerçekleşmesi Gökalp için nihai bir hedef olmuştur.

2. Kültür ve Medeniyet Kavramlarının Kısa Tarihi

Kültür ve medeniyet mefhumları, her toplumca kendi toplumsal konjonktürleri ışığında tanımlanmıştır. Esasında semantik olarak iç içe geçmiş olan bu kavramların değerlendirilmesi ve yorumlanması, toplumların gelişimi ve bilhassa bu gelişimi anlama noktasında oldukça ehemmiyetlidir. Dolayısıyla birbirine geçen ve mevzu bahis olan bu kavramları açıklığa kavuşturmak, ortaya çıkan kafa karışıklığını çözmek kültür ve medeniyet çalışmalarının önünü açma konusunda önem arz etmektedir. Bu noktada kültür ve medeniyet kavramlarının etimolojik kökenlerinin incelenmesi gerekmektedir. Çok daha eski bir terim olan kültür (Latince cultura kelimesinden gelen) yine Latince biçimine karşılık gelmektedir. Etimolojik köken bakımından oldukça zengin olan ve Fransızcadan gelen kültür (cultura) kelimesi, köken olarak "colere" ye dayanmaktadır. Colere; Latince olarak ekme, biçme vb. anlamlarına gelmekte olup daha çok tarımsal çağrışımlar içermektedir. Kültürün farklı alanlara uygulanması, 1750 sonrasında Alman metinlerinde ortaya çıktığı belirlenmiştir. Yazılış olarak esasında k ile değil c ile yazılmıştır. Bu manalarda ise toplumsal ve ahlaki yetiştirme anlamlarıyla kullanılmaya başlanmıştır. Fakat 1750 öncesine bakıldığında toplumsal ve ahlaki yetiştirme pek çok dilde örneğin Fransızca, İngilizce, Almancada "civilis, civitatis, civilitas" kavramlarıyla karşılanan medeniyete tekabül etmiştir (Schafer, 2001, s. 305). Kültür ve medeniyet çalışmalarında önemli bir yere sahip olan Kroeber ve Kluckhohn nezdinde medeniyet, Rönesans Dönemi'nde Roman dillerinde var olan Fransızca bir kavramdır. Bu kavram kentleşme, gelişme gibi medeniyetçi fiilden meydana gelmiştir (Kroeber ve Kluckhohn, 1952, s. 145).

Medeniyet (Latince civis kelimesinden gelen) kavramı 18. yüzyılda Fransa'da akabinde İngiltere'de türetilmiştir. Medeniyet kavramının Almanca kullanımı (Zivilisation) Kultur'a dahil olan, bireyin varoluşunun faydacı, dışsal bir yüzüne atıf yapmıştır. Bu durum bireylerin, toplumların ve bilhassa onların başarılarının gerçek özü olarak algılanmıştır (Botz-Bornstein, 2012, s. 10). Bu sebepten ötürü Alman düşünürler anlam kargaşası olmaması adına "kültür" kavramını tercih etmişler ve bu durumun yanı sıra Almanca insan yetiştirme olarak kullanılan kültür kelimesi iki anlamlı olarak kullanılmaya başlanmıştır: Kultur ve Zivilisation. İlki

doğal bir çağrışımken; ikincisi kentsel ve politik çağrışımlar nezdinde kullanılmıştır. Medeniyet ve kültür arasına bir çizgi çizilecek olursa şayet ilk kavram çoğunlukla maddi, somut ve teknik olgulara; ikinci kavram ise manevi, ruhsal ve entelektüel olgulara atıf yapmaktadır. Medeniyet kelimesini Fransızlar giderek daha genel anlamda tasarlarlarken kültür kelimesini eğitim ile elde edilebilen (sanat, bilim vb.) her şeyin eş biçimi olarak kullanmışlardır. Bunun yanında Almanlar ise kültürü sanat ve felsefeyle ilişkilendirip daha bireysel daha kişisel ifadelerle indirgemişlerdir. Dolayısıyla kültürün tanımı tarih boyunca daha dar bir forma bürünmüştür fakat kültür ve medeniyet kavramlarına olan bakış açısı ve tanımlamalar dönem dönem değişiklik göstermiştir. Sosyal bilimler alanında ve bilhassa tarih alanında önemli bir yeri olan Fernand Braudel; 1752 yılında medeniyet kelimesini, modern anlamıyla Fransız bilgini aynı zamanda bir siyasetçi ve ekonomist olan Turgot tarafınca ilk olarak kullanıldığını altını çizmiştir (Braudel, 1995, s. 28).

Kültür ve medeniyet çalışmalarında önemli bir isim olan Tylor, *Primitive Culture (İlkel Kültür)* isimli çalışmasında kültür veya medeniyeti “*insanın toplumun bir üyesi olarak edindiği bilgi, inanç, sanat, hukuk, ahlak, gelenek ve diğer tüm yetenek ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütün*” olarak ifade etmiştir (Tylor, 1872, s. 1). Bireyin yapıp etmeleri sonucu meydana getirdiği birçok toplumda kültürün vaziyeti, genel hatlarıyla bakıldığında bireyi onun düşünce sistemini, davranış yasalarını araştırmaya yönlendiren bir meseledir. Tylor’ın yapmış olduğu bu tanım hem kültürü hem de medeniyeti içermektedir. Tylor bir başka tanımında medeniyeti kültürden çok daha fazla olarak tanımlamıştır (Botz-Bornstein, 2012, s. 15). Diğer bir ifadeyle Tylor bahsedilen kavramlar üzerinden bir ayırım yapmamıştır ve argümanını büyük oranda kültür kavramına yaslamıştır çünkü Tylor’a göre medeniyet tam olarak basit yapıdan karmaşık bir yapıya doğru ilerlemez aksine başlangıç aşamasından doğrudan yüksek bir gelişim seviyesini ima eden bir unsurdur. Diğer bir ifadeyle medeniyetin gelişim hikâyesinin temelinde bir süreç bulunmamaktadır. Medeniyet zaten direkt yüksek bir seviye olarak varlığını ön plana çıkarmaktadır. Tylor’ın açıklamasından sonra Batı’daki ilkel toplum çalışmaları “kültür” etrafında şekillenirken; modern toplumlara gelindiğinde “medeniyet” ön plana çıkmaktadır (Schafer, 2001, s. 306). Bu tanıma rağmen her iki kavramı birbirlerinin yerine kullanması kafa karışıklığını meydana getirmiştir. Pek çok düşünür medeniyet açıklamalarında kültürün tanımlanması hususunun bir gereklilik doğurduğunu, medeniyeti anlamadan kültürü anlamamanın zor olduğunu, her iki kavramın birbiriyle ilişkili olduğunu ve birini tanımlamak için diğerine başvurmanın kaçınılmaz oluşunun üzerinde durmuştur. Örneğin S. Huntington’a göre “*medeniyet, büyük ölçüde kültürdür.*” Medeniyeti açıklarken kültür ile aynı bağlamda değerlendirmiş, medeniyetin kültür için temel bir bileşen olduğunu ifade etmiştir. Benzer şekilde I. Wallerstein’ de medeniyeti açıklamak için kültürü referans noktası olarak almıştır. O, medeniyeti “*dünya görüşleri, gelenekler, yapılar ve kültürlerin bir kombinasyonu*” şeklinde ele almıştır (Wei, 2011, s. 4). Diğer bir ifadeyle medeniyetin özünün birtakım kültürel dinamiklerin toplamı sonucu olduğunu ve bahsedilen bileşenlerin dikkate alınmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Kültür ve medeniyet yer yer eş anlam olarak hatta belirgin bir şekilde birbirlerinin yerine bile kullanılmıştır. Esasında kültür ve medeniyet kavramları arasında ortaya çıkan bu karışıklık gerek tarihsel gerekse güncel olarak yapılmış olan anlamsal karmaşa ve semantik olarak iç içe geçişlikle ilgili değildir.

Kültür-medeniyet ilişkisinin tarihsel sürecinin kendi içimizde tartışılması Osmanlı toplumunun Batılılaşma serüvenine başlamasıyla beraber olmuştur. Kültür ve medeniyet dikotomisini Türk sosyolojisine katan fikir insanı Ziya Gökalp olmuştur. Kültür kavramının Fransızca ve Amerikancadan dilimize girdiğini belirten Cemil Meriç’e göre bizdeki karşılığı “*irfan*” iken Amerikancada medeniyet anlamına tekabül etmektedir (Meriç, 1986, s. 15). Dolayısıyla Fransızca ve Amerikancada kültür, farklı anlamlara gelmektedir. Bu durumda Fransızca da kültür denildiğinde anlaşılan veya anlatılmak istenen daha çok *manevi kültürken*, Amerikancada ise *maddi kültürdür*. Yani Gökalp’in tabiriyle medeniyettir (Arslanoğlu, 2000, s. 243). Dönem dönem mevzu bahis olan bu kavramlar birbirlerinin yerlerini eş veya zıt anlamlarda

doldurmuşlardır. Fakat her bir kavramın birbirinden farklı yönleri bulunmaktadır. Medeniyet dışsal bir tezahürdür. Dışsal tezahürle anlatılmak istenen teknik ilerleme veya gelişmelerin toplumsal yaşantıda nasıl zuhur bulduğudur. Bu sebepten ötürü evrensel bir gelişmeyi temsil etmektedir. Öte yandan kültür topluma mensup üyelerin sahip olduğu davranış, tutum, gelenek, değer, norm, etik, ahlak, dini inanç ve uygulamaları ifade etmektedir. Kültür ve medeniyet ilişkisi bulunduğu döneme göre zıtlıklar üzerinden açıklanırken çoğu zaman da iki kavramın birbiriyle arasında olan bağıllığı üzerinden açıklanmıştır. Muhtevalarının çağdan çağa yazardan yazar değişiklik gösteren bir içerik olduğunun önemini vurgulayan Cemil Meriç'e göre medeniyet mefhumu bir ülkeden diğer bir ülkeye geçebilir, beraberinde kültürü de getirebilir. O, medeniyet ve kültür mefhumlarının birbirlerinin basit bir ikizi olmadığını üzerinde ayrıca durmuştur. (Meriç, 2016, s. 94). Genel anlamda kültür ve medeniyet kavramlarına bu denli atfedilen tanımlar ve tasnifler beraberinde muğlaklığı getirmiş, adeta kendi bünyesinde paradoksunu yaratmıştır. Öyle ki bu kavramlar bir yandan bayağılaşan, içi boşaltılan, soyutlaşmış bir kavram olma yönüne doğru giderken aynı zamanda nitelikli, yüksek derecede ehemmiyetli, somut bir kavram olma vaziyetine yönelmektedir. Bu noktada kültür ve medeniyet kavramlarını böylesine önemli kılan müphemliği ve açıklığı bir arada verebilmesidir.

3. Ziya Gökalp'e Göre Kültür ve Medeniyet İlişkisi

Bu makalenin ana temasını oluşturan Durkheim sosyolojisi ekseninde Gökalp'in kültür ve medeniyet düşüncesi meselesi irdelenmeden önce, Gökalp'in genel manada sosyolojik düşünce sisteminin oluşmasına ön ayak olan Durkheim'in genel yaklaşımlarına kısaca değinmek konunun daha iyi anlaşılması açısından yararlı olacaktır. 19. yüzyıl sonlarında hızlı bir biçimde toprak kaybeden ve yoğun sorunlar içerisinde olan Osmanlı Devleti için çözüm arayışında olan Gökalp'in dönemin pek çok sosyal bilimcisi ile düşünceleri kesişmiş olsa bile o, içinde bulunduğu sorunlara en iyi çözüm yolu sunacak kişinin Durkheim'in sosyolojik yaklaşımı ve terminolojisi olduğu konusunda karar kılmıştır. Dolayısıyla Durkheim'i seçmesi rastlantısal veya alelade değil tam aksine bilinçli, titiz bir seçimdir. Bu noktada Osmanlı Devleti'nin problemlerinin siyasi kaynaklı olmasının ayrıca bilincinde olan Gökalp, çivi çiviye söker mantığı ile imparatorluğun problemlerinin de siyaset yoluyla çözüme kavuşturulacağını savunmuştur. Dolayısıyla İttihat ve Terakki'nin Batıcı ve milliyetçi yeni politikalarına destek çıkması maksadıyla Durkheim'in sosyolojik perspektifini tercih etmiştir (Karakas, 2008, s. 447).

Durkheim sosyolojisinde pek çok önemli kavram Ziya Gökalp'te de farklı isimlerle zuhur bulmuştur. Örneğin Durkheim'in üzerinde durduğu düzen ve ahlak, Ziya Gökalp'te ulus ve terakki kavramları ile karşılanmıştır. Benzer şekilde kolektif bilinç kavramı Durkheim'de bir diğer önemli kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kavramın karşılığı ise Gökalp'te millet şuuru şeklinde tezahür etmektedir (Bulut, 2015, s. 90). İşbölümü kavramı Durkheim sosyolojisinde önemli bir yere sahiptir. Ona göre işbölümünün gelişmesi bireyler arasındaki temasın artmasıyla yakından ilişkilidir. Daha yoğun bir temasın olması sebebiyle bireyler uzmanlaşmaya yönlendirilir. Her toplumun içinde bulunduğu koşulların farklı olduğunu, dolayısıyla işbölümünün de her toplumda farklı şekilde tezahür edeceğini, bu sebeple farklı türlerden dayanışma biçimlerinin ortaya çıkacağını belirtir. Aynı zamanda işbölümünü meydana getiren bu gelişmeler sayesinde olması durumunu medeniyet kavramı ile ilişkilendirir. Ona göre medeniyet illaki geliştirecektir çünkü gelişmemesi mümkün dahi değildir. Durkheim medeniyeti toplumun gelişmesi ve evrimi için bir aşama olarak görmektedir. O, medeniyetin işbölümünün artmasıyla beraber toplumsal yapılarında daha karmaşık bir hâl alacağını üzerinde durmaktadır. Durkheim medeniyetin ilerleme ile ilişkili olduğunu kabul etmekte ama bununla beraber yanında birtakım ahlaki olmayan nitelikleri de getireceğinden bahsetmektedir (Durkheim, 1933, s. 336). Toplumların evriminin nihai bir sonucu nüfus yoğunluğuna bağlı olarak işbölümünün de ilerlemesi hususunda önemli bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerek Durkheim gerekse Gökalp medeniyetin toplumların nüfus yoğunluğuna bağlı olarak illaki ortaya çıkacak bir durum olduğunu belirtmektedir fakat genel manada kültür ve medeniyetin birbirinden ayrılması, ortaya

yeni yorumlama biçimlerinin çıkmasına ve bu kavramların farklı şekilde yorumlanabileceği anlamına gelmektedir (Durkheim, 1933, s. 337).

Genel manada ortak yönleri bulunan bu ikilinin Heyd nezdinde, kültür ve medeniyet ilişkisine bakıldığında aynı şeyi söyleyemediğini belirtmektedir. Durkheim yaklaşımında olmayan fakat Gökalp'te olan, kültür ve medeniyet ayrımıdır. Durkheim bu iki kavramı yalnızca medeniyet kavramına indirgemiş, bununla beraber Gökalp'in yapmış olduğu kültür tanımını da içermiştir. Gökalp için kültürü baştan yaratan toplumken Durkheim'de kültür, medeniyetin çıkış noktası ve devam ettiricisidir (Türkdoğan, 2015, s. 36). Heyd, Gökalp'in kültür ve medeniyet ayrımını Durkheim sosyolojisinde rastlamadığını belirtmektedir. Söz konusu olan kavramları Durkheim ve G. Le Bon aynı manada kullanmış hatta her iki kavramı medeniyet olarak adlandırmışlardır fakat medeniyet kavramı aynı zamanda Gökalp'in hars tanımını da içine almıştır. Ona göre kültürü meydana getiren toplum, Durkheim'de medeniyetin kaynağı ve koruyucusu şeklinde tanımlanmaktadır (Bulut, 2015, s. 95; Türkdoğan, 2015, s. 36). Heyd, Ziya Gökalp'in hars ve medeniyet ayrımının direkt olmasa bile dolaylı olarak Alman düşünür Tönnies'ten esinlenmiş olabileceğinin altını çizmektedir.

Durkheim'in yapıtlarına bakıldığında o, kültürü kapsamlı bir şekilde irdelemez. Onun üzerinde durduğu nokta "*kültürel olan*"dır. Diğer bir ifadeyle kültürü oluşturan, toplumun bir arada olmasını imkânlı hale getiren unsurlar örneğin değerler, normlar, ritüeller ve inançlardır (Alver, 2018, s. 61). Peacock, "*Durkheim and the Social Anthropology of Culture*" isimli makalesinde Durkheim'in çok yönlü bir şekilde kültür ve toplum ilişkisini açıkladığını ve bunları mantıksal, işlevsel ve tarihsel başlıklar altında inceleyebileceğimizi ifade eder. İlk olarak mantıksal açıdan kültür ve toplumun eş biçimli olduğunu belirtir. İkinci olarak kültür ve toplumu işlevsel açıdan değerlendirir. Kültür ve toplumun birbirlerini desteklediğini ve birbirlerinden beslendiklerini ifade eder. Dolayısıyla bu durum toplumsal düzeni güçlendirmektedir. Böylelikle kültür toplumsal bir düzen için varlığını sürdürür. Üçüncü olarak tarihsel boyutuna değinmektedir. Ona göre kültürün kökeni toplumda aranmalıdır fakat Durkheim'in kültüre dair yapmış olduğu kökenle ilgili kültürel evrim açıklaması, sosyal antropoloji tarafından bir kanıtla dayandırılmamıştır. Dolayısıyla Durkheim'in kültür toplum paradigması mantıksal ve işlevsel ilişkilerle açıklanmaktadır (Peacock, 1981, s. 997). Benzer şekilde Orhan Türkdoğan, Ziya Gökalp'in kültür ve medeniyet kavramlarını kullanmaya başlamasında Durkheim'in toplumu ve kültürü birbirine eş değer kılması ve ayrıca ilkel toplumlar üzerinde yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkan medeniyet kavramına göre şekillenen evrim teorilerinin tesirli olduğu kanısına vardığını belirtmektedir (Türkdoğan, 2015, s. 39).

Durkheim kültür ve medeniyet arasında herhangi bir ayrıma gitmez aksine bahsedilen kavramları bir bütün olarak ele alıp yorumlama çabası içerisine girer. Nitekim Gökalp, Durkheim'den farklı olarak kültür medeniyet ayrımına oldukça önem vermiştir. Esasında mevzu bahis olan kavramların birbirleriyle ilişkilendirilip ilişkilendirilmemesi veya düşünürler tarafından önem arz edip etmemesi düşünürlerin sosyolojik bakış açısının farklılığından kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle bir mefhumun önem arz etmesi aynı zamanda bireyin dâhil olduğu norm ve değerler sistemiyle, toplumsal yapısıyla, toplumun sosyal değişimiyle yakından ilişkili olmuştur. Dolayısıyla Gökalp'in Durkheim'den farklı olarak kültür-medeniyet ayrımına gitmesi içerisinde bulunan durumların birbirlerinden farklı olmasıyla açıklanabilmektedir. Gökalp'in tabiriyle hars; bir toplumun kendi tarihsel gelişimi çerçevesinde meydana getirmiş olduğu dolayısıyla yalnızca kendisine ait olan yaşam biçimi, ortak duygu ve düşünceler, sosyal ilişkiler gibi bireyleri bir arada tutmayı imkânlı hale getirmeye yardımcı olan unsurlar olarak tanımlanmaktadır (Gökalp, 2016, s. 13). Bu durumda kültür veya hars bir halkın benlik duygusunu, aidiyetini, geleneksel mirasını yansıtmaktadır. Mevzu bahis olan kültürel unsurlar bir toplumun öz benliğini, kimliğini oluşturur, dayanışmayı ve ortak bilinci sağlar. Toplum özgünlüğünü, farklılığını veya biricik oluşunu ortaya koyan kültürel bağlar, bireyleri bir arada tutan yegâne unsurlardır. Dolayısıyla Gökalp'e göre meydana gelen böyle unsurlar yalnızca bir toplumundur. Kültür tek bir ulusa ait olduğu gibi harsın da benzersiz oluşunu vurgular ve kati

surette bir diğer ulusa geçemeyeceğinin, aktarılamayacağına altını çizer. Her toplumun birbirinden farklı kültür kodları olması sebebiyle ortaya çıkan farklılık aslında ulusların birbirlerinden ayrılmasına kendi bizatihi kimliklerinin muhafaza etmesine yol açar.

Ziya Gökalp medeniyeti toplumun daha ileriye gitmesini gaye edinen Batılılaşma, modernleşme, çağdaşlaşma gibi unsurlar üzerinden okumuştur. Ona göre kültür toplumların iç gelişmesinden medeniyet ise çeşitli kültürlerin karışmasından meydana gelmiştir. Benzer şekilde medeniyet bilimsel ve teknik gelişmelerle açıklanabilen maddi bir unsurdur (Gökalp, 2016, s. 47). Gökalp'in sisteminde kültür ve medeniyetin sentezlenerek kalkınmanın mümkün olduğunu düşüncesi bulunmaktadır. Batı'dan alınacak olan medeniyetin ve bilhassa unsurlarını oluşturan bilimsel kalkınmalar ve teknikler; Türk toplumunun, Türk kültürünün mihenk taşı oluşturan unsurlarını göz ardı etmeyecek şekilde kendi toplumumuza uygulanmalıdır.

Ziya Gökalp kültür ve medeniyet ilişkisini açıklarken iki çeşit toplumsal grup ve yargı zümresinin varlığını dile getirmektedir. Ahlaki ödevler (zorunluluklar), hukuki kurallar, görüş ve düşünceler vb. subjektiftir. Dolayısıyla sadece bir kültürel topluluğa aittir. Bilimsel doğrular veya gerçekler matematik ve mühendislik gibi kavramlar objektiftir; dolayısıyla medeniyet gruplarına aittir (Bulut, 2015, s. 95). Esasında bu yaklaşım şekli Durkheim sosyolojisinde önemli bir yeri olan "*dayanışma*" kavramını hatırlatmaktadır. Bilakis Tönnies'in cemaat-cemiyet ilişkisine de benzetilebilir. Alman düşünür Tönnies kültür kavramından bireylerin içsel doğası gereği tabii iradesine dayandığı, cemaat veya organik toplumun ürünü olduğu şeklinde bahsetmektedir. Bunun tam tersi olarak ise serbest iradenin meydana getirmiş olduğu toplumu ise medeniyet olarak tanımlamaktadır (Türkdoğan, 2015, s. 37). Bu doğrultuda kültür ve uygarlığı dayanışma üzerinden benzerlikler ve farklılıklar üzerinden okumaktadır. Dolayısıyla Gökalp'e göre Türkiye sahip olduğu kültürel değerleriyle medeniyete dahil olabilir, onun bir parçasını oluşturabilir. Dahil olduğu medeniyetin getirdiklerinden hem yararlanabilir hem de parçası olduğu medeniyete/uygarlığa fayda sağlayabilir (Bulut, 2015, s. 96). Gökalp dayanışma kavramının üzerinde özellikle durmaktadır. Ona göre dayanışma birleştirici ilkeleri içinde barındırdığından ötürü ulusal kültürün temelinde toplumsal dayanışma olmalıdır. Kültürün yapı taşlarından olan duygu düzeyi ile uygarlığın yapı taşı olan bilişsel düzey birbirleriyle karıştırılacak olursa şayet, bu durum dayanışma açısından zararlı olabilir.

Peki Gökalp neden kültür-medeniyet tartışmasını başlatmıştır? Türk sosyolojisi nezdinde kültür-medeniyet ikiliğini başlatan fikir insanı Ziya Gökalp olmuştur. Bu ikilik dönem dönem pek çok şekilde kendine yer bulmuştur fakat genel manada bu ayırım, Doğu-Batı toplumlarının gelişmişlik seviyeleri üzerinden okunmuştur. Şu bir gerçektir: nasıl ki sosyolojinin ana gayesi toplumun problemlerini belirleyip ona çözümler üretmekse Ziya Gökalp'in ana gayesi de kurulan yeni devletteki devlet erkanlarına yeni bir kimlik yeni bir devlet ideolojisi vb. gibi yenilikler sunmak ve bunlar üzerinden yeni bir toplum modeli geliştirmek isteği olmuştur. Bu durum Durkheim sosyolojisinde karşımıza üstyapılar sosyolojisi olarak çıkmaktadır (Bulut, 2015, s. 88). Başka bir söylemle Gökalp'in askeri idari yönetimle temas halinde bulunması durumu ile Durkheim'in üstyapılar sosyolojisi aynı konunun muhatabıdır. Esasında Ziya Gökalp'in geliştirmek istediği toplum yapısı ülkede var olan kaosa karşılık olarak toplumu bir arada tutacak, birlik ve beraberliği ön plana çıkaracak dayanışmacı bir modelin meydana getirilmesinden geçmektedir. Geleneğe öncü olanlar da dahil olmak üzere geleneksel modelin uygulanabilirlik yetisinin azaldığı, hatta topluma yeni koşullar içerisinde eski önerilerin çare olmadığı, gerekli olanın yeni bir bakış açısıyla veya yorumla yeni bir toplum modeli geliştirilmesi kanısındadır. Formüle edilmek istenen bu yeni yapıdan beklenen sonuç hem devletin kalkınmada Batılılaşma isteğine imkân sağlaması hem de bunu geleneksel anlayıştan/kültürden/kimlikten ayrı kalmadan ortaya koyabilecek bir bağlamda yapabilmesidir çünkü bürokratik yapı tarafından geleneksel kültür/anlayış/kimlik artık önemsenmeyen, çözüm olarak görülmeyen bir konu haline gelmiştir. Buna rağmen halk nezdinde tam tersine daha da önem arz eden bir durum şeklini almıştır (Bulut, 2015, s. 89). Ortaya çıkan bu kültürel çelişiklik yönetenler ve yönetilenler arasında bir kaosa sebep olacağı tabii bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Gökalp'in kültür-medeniyet

tartışmasını neden başlattığı sorusunun cevabı tam olarak burada yatmaktadır. Gökalp, meydana gelen kültürel çelişikliğin içinden çıkmak için hars ve medeniyet ayrımının yapılmasını kurtarıcı bir yol olarak görmüştür.

4. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu makalede sosyolojik perspektifte kültür ve medeniyet kavramlarının tarihsel süreçleri, Ziya Gökalp'in bu konudaki görüşlerinin şekillenmesinde ön ayak olan Durkheim sosyolojisi bağlamında, Gökalp'in kültür ve medeniyet düşüncesi ele alınacaktır. Ziya Gökalp'i diğer düşünürlerden daha fazla önemli olmasına sebebiyet veren husus hiç şüphesiz sosyolojik kavramları sistematik bir şekilde açıklayabilmesidir. Gökalp'in başlattığı hars-medeniyet tartışması vefatının üzerinden yüz yıl geçmesine rağmen günümüzde de devamlılığını sürdürmesi, Gökalp'in düşüncelerinin geçerliliğini hâlâ koruduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu tartışmayı detayları ile yakından ele almak, kültür ve medeniyet kavramlarını daha derinlikli incelememize katkı sağlayacaktır.

Bu çalışma Ziya Gökalp'in kültür-medeniyet ilişkisi açıklamalarından hareketle Durkheim'in perspektifi üzerinde okunmaya çalışılacaktır. Kesişme noktaları ve farkları ele alınacaktır. "*Ziya Gökalp'in Gözüyle Kültür ve Medeniyet*" başlıklı bu makalenin kavramsal ve düşünsel açıdan literatüre fayda sağlayabileceği ön görülmektedir.

5. Yöntem

Bu makalede Ziya Gökalp'in hars ve medeniyet kavramlarına olan düşüncelerinin Durkheim perspektifinden sosyolojik bir bakış açısı ile incelenmesi amaçlanmaktadır. Yapılan çalışma literatür taramasına dayanmaktadır. Gash'e göre literatür taraması veya alanyazın taraması spesifik bir konuda yapılan çalışmaların kapsamlı ve sistematik bir şekilde ayrıntılarıyla beraber analiz edilmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Gash, 1999, s. 1). Yapılan bu çalışmayla: "Kültür ve medeniyet kavramları nasıl bir tarihsel serüvenden artlarında bırakmışlardır? Ziya Gökalp'in sosyolojik düşüncesi yapısı nasıl bir bağlama sahiptir? Ziya Gökalp ve Durkheim kültür ve medeniyet ilişkisini nasıl açıklamaktadır? Durkheim ile Ziya Gökalp'in kültür ve medeniyet üzerine ortaya koyduğu düşünceler arasında benzerlikler ya da farklılıklar mevcut mudur?" sorularına cevap aranmıştır.

6. Bulgular ve Tartışma

Gökalp'in içinde bulunduğu dönem şu şekilde açıklanabilir; bir taraftan Osmanlı Devleti çöküş döneminin son zamanlarını yaşarken diğer taraftan Türkiye Cumhuriyeti kuruluş aşamasındadır. Bu sebeple pek çok düşün yazısında varlığını ispat etmiştir. Fransız Devrimi sonrasında sosyoloji bilimi varlığını kanıtlamıştır. Bu noktada Gökalp, Osmanlı Devleti'nin sorunlarının da sosyoloji bilimi sayesinde çözüme kavuşturulacağı düşüncesi içerisinde. Durkheim'in öncülüğünü yapmış olduğu sosyolojizm ekolü, Ziya Gökalp'in sosyolojik düşünce sisteminde ön plana çıkmaktadır. Buna göre toplum problemlerini çözüme kavuşturulmasında toplum daima merkezi bir konumdadır. (Coşkun, 1991, s. 14). Ziya Gökalp, Durkheim'in politik düşüncesi olan ulus-devlet anlayışından etkilenmiştir. Buna göre toplumu bir arada tutacak etmenlere ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla Durkheim'in devlet merkezli özelliğini Türk toplum yapısına çok daha uygun bulmuştur (Parla, 1989, s. 17). Bu bağlamda Gökalp, kurulan yeni devletin modernleşme sürecinde Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak düşüncesini ortaya koymuştur.

Pek çok konuda ortak bir payda da buluşan Gökalp ve Durkheim kültür ve medeniyet ilişkisinde birbirlerinden farklılaşmışlardır. Durkheim için önem arz eden kültür değil kültürel olandır. Benzer şekilde medeniyet meselesine gelindiğinde kültür kavramı ile eş biçimli olarak kullanmıştır. Fakat Gökalp'te kültür ve medeniyet kavramları birbirinden kesin çizgilerle ayrılmaktadır ve onun sosyolojik düşünce sisteminde bu iki kavram oldukça önemli bir yere sahiptir. Gökalp başlangıçta kültür ve medeniyet ilişkisini Alman düşünürlerin perspektifinden

hareketle açıklamak istese de sonrasında Durkheim perspektifinden bu konuyu ele almıştır. Bu bağlamda öncelikli olarak bir ulus kendi yapı taşı oluşturduğu dil, din, ahlak gibi kültür kodlarını korumalıdır. Sahip olduğu güçlü uyarısını ve motivasyonunu yani kültür kodlarını korumazsa bilimdeki başarıları, ilerlemeleri ne kadar yüksek olursa olsun bu unsurları kaybeden bir toplumun tutunacak bir nesnesi kalmaz. En nihayetinde bahsedilen unsurları kati surette muhafaza eden bir toplum, pek tabii uluslararası bir medeniyete dahil olabilir.

Sonuç ve Öneriler

Ziya Gökalp'in çok yönlü düşünce sisteminin oluşmasındaki ana etmen hiç şüphesiz birçok farklı görüşten kişinin hayatında yer edinmesidir. Örneğin, Gökalp'in çok yönlü düşünce sistemi içerisinde gerek analitik düşünme yetisinin gerekse mantıksal muhakeme yeteneğinin şekillenmesinde hiç şüphesiz babasının önemi büyüktür. Bir yandan almış olduğu Batılı eğitimle Batı'nın maddi gelişmelerini takip etmiş diğer taraftan da kendi kültürüne bağlı kalarak ulusal karakterini korumuş, kültürü ile münasebeti ve uyumluluğunu devam ettirmiştir.

Ziya Gökalp'in sosyolojik düşünce sisteminde sosyolojizm ekolü ön plana çıkmaktadır. Bu ekolde toplumun problemlerini çözme konusunda bireyden öte toplum merkeze koyulmuştur. Diğer bir ifadeyle Gökalp'in sosyolojik sisteminde toplum her şeyin üzerinde tutulur. Bireycilik anlayışı dışlanır, devletçi-toplumcu bir bakış açısı ön plana çıkmaktadır. Ziya Gökalp, Durkheim'in politik düşüncesi olan ulus-devlet anlayışından oldukça etkilenmiştir. Bu anlamda Gökalp'in sosyolojik anlayışı önemli ölçüde toplumun tarihsel ve kültürel mirası bir kenara itilmeden kültür kodlarıyla beraber yeni Türkiye'nin sorunlarına çare olabileceği bir sisteme öncülük etmiştir (Coşkun, 1991, s. 14).

Gökalp'in üzerinde en çok durduğu, önem verdiği konuların başında kültür kavramı gelmektedir. Kültür ve medeniyet, 17. yüzyıldan beri ilişkisi açıklanmaya çalışılan, tartışılan, üzerine düşünülen, yoğun çabalar sarf edilen bir dikotomi olarak karşımıza çıkmaktadır. Asırlardır tartışılan bu ilişki insanoglu varlığını sürdürdüğü sürece devam edecektir çünkü kültürü ve medeniyeti inşa eden insanogludur. Kültür; toplumun ortaya koymuş olduğu yaşam biçimi, ortak duygu ve düşünceler kısacası bireyleri bir arada tutan unsurlar olarak tanımlanabilmektedir. Medeniyet ise Batılılaşma, modernleşme gibi kavramlar üzerinden açıklanmaktadır. Bu doğrultuda ilerleme gerçekleşirken Türk toplum yapısının milli şuur bilincinden sapmaması, kendi öz kimliğini kaybetmemesi nihai bir hedeftir.

Gökalp ve Durkheim, kendi tarihi konjonktürleriyle kültür ve medeniyet kavramlarını sosyolojik perspektifle açıklamışlardır. Ziya Gökalp'te kültür kısaca toplumun sahip olduğu gelenek, norm ve değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra Durkheim'de ise kültür ve medeniyet aynı anlamlara gelmektedir hatta Gökalp'in tanımını da içermektedir. Her ikisinde de kültür toplumsal dayanışmayı desteklemektedir. Toplumlar için düzen ve entegrasyon süreci önemlidir çünkü her ikisi de birlik beraberlik ve uyumdan yanadır. Hatta Gökalp, toplumsal birliğin sağlanması açısından ulusların milli kimliklerini muhafaza etmesinin üzerinde durmaktadır.

Gökalp'te Durkheim gibi medeniyeti toplumsal evrim üzerinden açıklar. Fakat ikisinin ayrıldığı noktalar bulunmaktadır. Gökalp, medeniyetin önemli bir aşama olmasından, maddi anlamda teknik ve bilimsel boyutlarının olduğundan bahsetmektedir. Diğer bir ifadeyle Gökalp için medeniyet toplumun gelişmişlik seviyesini belirleyen bir aşamadır. Modernleşme Batı kaynaklı olduğundan ötürü Batı, medeniyetin merkezi konumundadır. Modernleşmenin temel ilkelerinden olan bilimsel ve teknik anlamdaki gelişmeler Batı medeniyetinde ön plana çıkmaktadır. Bu anlamda Gökalp ilerleme için Batı medeniyetinin örnek alınmasını fakat bilimsel ve teknik metotlar alınırken Batı kültürünün kopyalanmamasını önemle vurgulamaktadır. Bu anlamda Türk toplum yapısının, Türk kültürünün, milli değerlerimizin dejener olmamasının

altını önemle çizmektedir. Gökalp'e göre Türkiye sahip olduğu kültürel değerleriyle medeniyete dahil olabilir, onun bir parçasını oluşturabilir. Dahil olduğu medeniyetin getirdiklerinden hem yararlanabilir hem de parçası olduğu medeniyete/uygarlığa fayda sağlayabilir (Bulut, 2015, s. 96). Modernleşme adımlarında Batı medeniyetinden neyi alıp neyi almayacağımızın bir kıstası olmalıdır ve bu kıstas maddi ve manevi olan değerlere bağlanmalıdır. Maddi olan işlevsellik bakımından yararlı olup olmaması şeklinde değerlendirmeli, manevi olan ise bir topluma özgü kabul edilip ihtiyatlı bir şekilde ele alınmalıdır (Avcıoğlu, 2020, s. 320).

Ziya Gökalp'in Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak düşüncesi, politik sahada önem arz eden bir konu olmuştur. Bu üç unsur, imparatorluktan ulus millet anlayışına geçiş döneminde milli kimlik ve modernleşme sürecinin mihenk taşlarını oluşturmuştur. Bu minvalde Türkiye'nin politik kimliğinin oluşmasında, toplumsal ilişkilerin belirlenmesinde yeri ve önemi büyüktür. Ziya Gökalp'in Türkleşmek, İslamlaşmak Muasırlaşmak düşüncesi günümüz Türkiye'sini politik alanda nasıl şekillendireceği veya şekillendirmeyeceği hususunda önemli bir düşünsel çerçeve sunmaktadır. Gökalp üçlemesinin temelini oluşturan hem milliyetçi hem de modernleşmeci tutum günümüzde Türkiye'nin kültürel, toplumsal, ekonomik yapısına sınırlar koyabilir ya da birtakım esneklikler sağlayabilir. Bu düşünce sisteminin pratikteki yansımaları hem iç hem de dış faktörlerden etkilenerek çeşitli biçimlerde farklılıklar göstermektedir. Gökalp'in düşüncesinin politik alanda sınırlayıcı bir potansiyel olarak Türkiye'yi modernleşme adımlarında Batı toplumlarının benimsemiş olduğu uygulama, kalkınma ve ilerleme şekillerinin örnek veya rol model alınması; ülkenin bağımsız kalkınma stratejilerini geliştirme ve uygulama konusunda sınırlandırabilir. Bu bağlamda kendi dinamiklerini göz ardı etme hatta toplumun ihtiyaçlarına uygun bir gelişim yolu izleme konusunda birtakım engeller çıkarabilir. Bunun yanı sıra eğer yerel değerler ile evrensel ilkeler sentezlenir ve aralarında bir denge kurulup hayata geçirilirse ülkenin kültürel zenginliği, ekonomik potansiyeli bu duruma paralel olarak yükselebilir. Gökalp'in düşüncesi dış politika ilişkilerinde ülkeye önemli ölçüde yansımaları bulunmaktadır. Ön plana çıkan milliyetçilik, dış politikada kendini gösteren bir unsurdur. Bu unsurun tabii olarak ulusal çıkarların da ön planda tutulduğu yaklaşımda özellikle Türk topluluklarıyla olan bağlar giderek kuvvetlenebilir fakat dış politikada sergilenen milliyetçi bir tutum genel olarak ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilir, ülkenin uluslararası ilişkilerini baltalayabilir, diplomatik ilişkilerini sınırlandırabilir, ticari ilişkilerde izolasyona hatta jeopolitik konumun vermiş olduğu imkanların kaybedilmesine dahi sebep olabilir. Gökalp'in modernleşme fikrinde ortaya koymuş olduğu "İslamlaşmak" vurgusu pek çok yönden Türkiye'yi etkileyebilir. Bu vurgu ülkenin dış politikasıyla ilişkilendirildiğinde ortaya iki tablo çıkartmaktadır: ilk olarak İslam ülkeleri ile olan ilişkilerin ön plana çıkması, ikinci olarak ise İslam'a tabi olmayan ülkelerle olan ilişkilerin gerilemesi. Bu durumda İslam ülkeleriyle olan ilişkiler olumlu yönde artabilirken Batı toplumları ile olan stratejik ilişkiler de zarar görebilmektedir. İslamlaşma unsuru iç ilişkilerimizde ise din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmaması sebebiyle laiklik ilkesine ve seküler kimliğe zarar verebilmesine hatta farklı inanç grupları arasında kaosa sebep olabileceği şeklinde karşımıza çıkabilir. Dolayısıyla "ben" ve "öteki" arasındaki ayrım, toplumsal düzeni sağlama konusunda sıkıntılar yaratabildiği gibi uzlaşma kültürünü de olumsuz manada etkileyebilir.

Ziya Gökalp'in kırk sekiz yıllık hayat mücadelesinde yaptığı öncü çalışmalarıyla kendinden sonraki çalışmaları da etkilediği aşikardır. Onun katkıları sadece sosyolojide değil diğer pek çok disiplinde de ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla onun yeri ve önemi azımsanmayacak bir konumdadır. Ziya Gökalp'in sosyolojiye bıraktığı mirasının zenginliği ancak ardında bıraktığı temel eserlerin olumlu veya sempatik bir biçimde okunmasının ardından kavranabilir, eleştiriden önce takdir gelmelidir.

Kaynakça

Alver, K. (2018). Emile Durkheim ve kültür sosyolojisi. K. Alver ve N. Doğan (Ed.). *Kültür sosyolojisi* içinde (ss. 59-69). Konya: Çizgi Kitabevi.

- Arslan, M. (2004). Ziya Gökalp'te kültür ve uygarlık anlayışı. *İstanbul University Journal of Sociology*, 3(10), 11-19.
- Arslanoğlu, İ. (2000). Kültür ve medeniyet kavramları, Türk kültür ve medeniyet anlayışları. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 6(15), 243-255.
- Avcıoğlu, G. Ş. (2020). Türk sosyolojisinde kültür ve medeniyet anlayışları. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (48), 313-326. doi.org/10.21563/sutad.856667
- Başoğlu, U. (2021). *Ziya Gökalp*. İstanbul: Eftalya Kitap.
- Botz-Bornstein, T. (2012). What is the difference between culture and civilization?: Two hundred fifty years of confusion. *Comparative Civilizations Review*, 66(66), 10-19.
- Braudel, F. (1995). *A history of civilizations* (R. Mayne, Çev.). New York: Penquin.
- Bulut, Y. (2015). Sosyal ve siyasal arasına sıkışmış bir düşünür: Ziya Gökalp ve hars-medeniyet kuramı. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (52), 79-110. doi.org/10.18368/IU/sk.58323
- Çelik, C. (2006). Gökalp'in bir değişim dinamiği olarak kültür-medeniyet teorisi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(21), (43-63).
- Coşkun, İ. (1999). Sosyoloji bölümünün tarihine dair. İ. Coşkun (Ed.). *75. Yılında Türkiye'de sosyoloji içinde* (ss. 13-23). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Durkheim, E. (1993). *The division of labour in society*. New York: The Free Press.
- Gash, S. (1999). *Effective literature searching for research*. London: Gower Publishing Ltd.
- Gökalp, Z. (2016). *Hars ve medeniyet*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Heyd, U. (1980). *Ziya Gökalp'in hayatı ve eserleri* (C. Meriç, Çev.). İstanbul: Sebil Yayınları.
- Kaçmazoğlu, H. B. (1999). *Türk sosyoloji tarihi üzerine araştırmalar*. İstanbul: Birey Yayınları.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2013). *Türk sosyoloji tarihi II: II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2015). Türkiye'de sosyolojinin 100 yıllık birikimi üzerine bazı tespitler. *Istanbul Journal of Sociological Studies*. (52), 29-55. doi.org/10.18368/IU/sk.62830
- Karakaş, M. (2008). Ziya Gökalp'e yeniden bakmak: literatür ve yeniden değerlendirme. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (11), 435-476.
- Kongar, E. (2012). *Türk toplum bilimcileri I*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kroeber, A. L. ve Kluckhohn, C. (1952). *Culture: a critical review of concepts and definitions-the history of human culture, its role in social sciences*. Cambridge: Pantianos Classics Publisher.
- Meriç, C. (1986). *Kültürden irfana*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Meriç, C. (2016). *Umrandan uygarlığa*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öztürk, A. (2011). *Kriz sosyolojisi: batı merkeziliğinin yapısal sorunları ve kriz*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Öztürk, A. (2015). *Medeniyet sosyolojisi ve imajoloji çalışmaları*. Ankara: Elis Yayınları.
- Parla, T. (1989). *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Peacock, J. L. (1981). Durkheim and the social anthropology of culture. *Social Forces*, 59(4), 996-1008. doi.org/10.1093/sf/59.4.898

- Schafer, W. (2001). Global civilization and local culture. *International Sociology*, 16(3), 301-319. doi.org/10.1177/026858001016003004
- Türkdoğan, O. (2015). *Ziya Gökalp ve sosyolojik düşünce sistemi*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Tylor, E. B. (1871). *Primitive culture: researches into the development of mythology, philosophy, religion, art and custom*. London: John Murray Ltd.
- Wei, R. (2011). Civilization and culture. *International Review of Social Sciences and Humanities*, 1(1), 1-14.
- Yıldırım, A. (2013). Ziya Gökalp’te toplumsal değişme: kültür-uygarlık tezi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 1-20.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi’nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : % 100